

rosa vera

UNA APORTACIÓ A LA HISTÒRIA DEL GRAVAT MODERN A CATALUNYA

IDEOLOGIA I ESTÈTICA DE LA ROSA VERA

A diferència d'altres països com França, Anglaterra, Alemanya o Itàlia, Espanya no ha tingut mai una tradició tan forta i arraigada en el món del gravat com en aquells indrets.

Per això, podem considerar el segle XX com el període de relleu de l'art del gravat a Espanya.

A Catalunya, després de la guerra es reprèn la tasca del gravat a través de la il·lustració de llibres de bibliòfil amb edicions com Hora Luen, la col·lecció "Armiño" de Gustau Gili, o l'Horta, entre d'altres.

JAUME PLA aprofita aquest ressorgiment entrant a formar part del món del llibre il·lustrat amb gravats originals amb l'edició de la seva primera obra el 1945: Les coses benignes, de JOAQUIM RUYRA.

Però a part de les edicions de llibres amb gravats, l'estampa lliure i creativa quedava lluny encara d'aquells intents.

Pensem que el gravat de creació, tret d'algunes figures aïllades i ja famoses com a pintors -MIRÓ o PICASSO en són un exemple-, s'ha imposat fa relativament poc al nostre país.

Els primers anys de postguerra el gravat es trobava en una mena de letargia i ensopiment "academicista" i només algunes figures de renom sobresortien en aquest art.

Davant d'aquesta mena de carreró sense sortida hi havia dos camins a prendre: 1. seguir creant obres com fins aleshores, sense marxar de la rutina, o 2. remontar el buit on es trobava immers mitjançant la iniciativa

privada. I aquí, en aquesta segona proposta, és on entra en joc LA ROSA VERA.

Les condicions econòmico-socials i culturals que podien afavorir el ressorgiment de l'estampa no es produïren fins a finals dels anys cinquanta. LA ROSA VERA, però, ja hi va lluitar una dècada abans.

A partir dels seixanta i dels setanta ja hi hagué un notable esclat d'obra gràfica. Per aleshores, LA ROSA VERA ja havia acomplert el seu objectiu i cessà en les seves activitats de promoció del gravat. D'aquesta manera LA ROSA VERA s'erigí en una de les empreses capdavanteres en promoure i valorar l'art de l'estampa.

Entre les múltiples anàlisis que es poden fer sobre el treball d'un artista o d'un moviment, la que mai es deixa de banda és la d'emmarcar aquell artista o aquell moviment dins una estètica concreta per tal de veure com ha influït la ideologia regnant en la seva representació artística.

Evidentment LA ROSA VERA no s'ha escapat d'aquesta catalogació i els crítics hi han dit la seva a l'hora de fer-ne un judici.

És sobretot arran de la magna exposició de totes les col·leccions de gravats al palau de la Virreïna de Barcelona quan més coses s'han dit sobre l'afer, potser perquè el pas del temps permetia una visió més objectiva que en el moment en què van aparèixer.

Ja en el catàleg editat per a l'ocasió, FRANCESC FONTBONA, en parlar de l'estètica de LA ROSA VERA, comença dient:

Jaume Pla és un clàssic i el seu classicisme ha conformat les coordenades estètiques de la Rosa Vera. Pla pertany a la generació de la Guerra Civil i per tant és un home a cavall de dues èpoques: ell es formà, i fins i tot començà la seva carrera artística, a la preguerra, i ha tingut la seva activitat principal, en canvi, a la postguerra.(...)

La línia mestra de la Rosa Vera, doncs, es situa en aquestes coordenades, i encara més concretament a l'entorn del que podríem anomenar l'Escola de Tossa. (...)

L'Escola de Tossa seria la perduració als anys quaranta del corrent artístic més arrelat durant la Generalitat republicana: un mediterranisme menys idealista que el noucentista, marcat més o menys a prop per la influència d'un Fauvisme reposat i també sovint per l'exemple cèzannià. (4)

D'aquestes paraules, i sabent com funcionava l'elecció d'artistes a LA ROSA VERA, se n'extreu la conclusió que l'estètica de Les Edicions és l'estètica que JAUME PLA hi va infondre segons les seves idees clàssiques de l'art.

Nosaltres, però, voldríem matisar-ho amb algunes consideracions.

Davant el fet d'analitzar la ideologia i l'estètica de Les Edicions de La Rosa Vera, ens hem fet tres preguntes que podríem resumir de la següent manera:

L'estètica de La Rosa Vera:

1. Fou **imposada** per Jaume Pla?
2. fou **alentrada** per Jaume Pla?
3. ja existia i Jaume Pla l'**adoptà**?

En totes les obres de LA ROSA VERA, JAUME PLA era qui escollia l'artista gravador per il·lustrar uns textos (en el cas dels llibres) o per realitzar una estampa de creació (en el cas de les col·leccions de gravats i de les monografies d'autors)

JAUME PLA triava els artistes, els proposava la idea

de fer un gravat a partir d'un dibuix, els ensinistrava en la tècnica i després cercava un escriptor per tal que glossés aquella estampa segons allò que li suggeria.

Del sistema emprat per JAUME PLA en les seves col·leccions, deduïm que, sigui quina sigui l'estètica dels gravats de LA ROSA VERA, i això ja ho veurem més endavant, queda clar que era una estètica al gust del seu director. Ell, en escollir un i no pas un altre artista, ja preveia o predestinava quin seria l'estil de Les Edicions.

Per tant, no és que JAUME PLA imposés el seu criteri i la seva estètica als artistes, doncs cadascun ja els tenia formats, ni tampoc els alentava a fer un tipus o un altre de dibuix, i amb això queden descartades les dues primeres qüestions, més aviat podríem dir que LA ROSA VERA optà pel classicisme -i en això estem d'acord amb FRANCESC FONTBONA- i que dintre d'aquesta línia s'escolliren les persones que estaven en aquestes coordenades i que se sentien atretes per aquesta manera de fer. JAUME PLA adoptà una estètica ja existent, de la qual ell n'era partícip, i cercà les persones que d'algun manera s'hi trobaven lligades.

I és que JAUME PLA sempre ha manifestat -de manera oberta i sense amagar-se'n- que l'avantguarda no era ni és del seu grat. JAUME PLA sempre ha dit que l'avantguarda no es troba en les seves coordenades artístiques.

I això li retreuen en les crítiques que sobre LA ROSA VERA es feren quan va tenir lloc l'exposició al palau de la Virreina.

A l'article d'ARNAU PUIIG, **Fer país amb els gravats de la Rosa Vera** (Avui, 24-2-1985), ja es deia que *Del conjunt de l'obra oferta, plàstics i literats, predomina el gust retinut i casolà que defuig l'aventura. (...) El to dominant és el d'un*

cert classicisme, noucentista, mediterraneista....

Però a JAUME PLA no el preocupa que el titllin de clàssic, ni tampoc de noucentista (coorent del qual n'assumeix l'amor a l'obra ben feta), ni tampoc li importa que li posin el segell de mediterraneista, doncs per ell això és una mostra d'identitat de la qual se'n sent orgullós.

JAUME PLA es queixa en canvi que se'l culpi de defugir l'aventura de l'avantguarda i que no s'apreciïn altres valors intrínsecs a l'obra de LA ROSA VERA:

Per a aquesta gent, el defecte fonamental de la Rosa Vera era el de no haver-se decantat completament cap a l'avantguarda. Potser, per dir-ho més clar, no judicaven allò que tenien davant del nas, sinó que acusaven la Rosa Vera de no ser allò que a elle els hauria agradat que fos. Jo havia pretès que aquella col·lecció esdevingués a la llarga un reflexe de la vida artística i literària del país durant una època. Aquesta època era, diguem-ho tot, i segons el meu criteri, una època particularment brillant. Acusar-la de falta d'interès per l'avantguarda era una estupidesa pura i simple. Els qui després havien de ser les grans estrelles d'aquesta tendència, els qui havien de monopolitzar l'interès de la lletra escrita, allà ja hi eren. No res menys, el Ràfol Casamada havia resultat guanyador en una de les edicions del concurs de gravat convocat per la Rosa Vera. De Josep Guinovart hi ha tres gravats. ¿No van badar aquests crítics exigents o és que jo tenia la culpa que en aquell moment aquests dos artistes no figuressin encara en la plantilla dels immortals?

Faltaven dues estrelles, certament: Miró i Tàpies. A Miró li vaig demanar la col·laboració en un moment que volia fer una Rosa Vera internacional. La seva resposta fou que ell faria un gravat si Picasso també el feia. Ja veieu quins camins més obscurs segueix de vegades la col·laboració dels famosos. Tàpies no hi era perquè a mi no m'ha interessat mai, ni quan feia aquella pintura i aquell dibuix d'estudiant aplicat, ni quan ha fet de geni. Però, a més, una vegada que va participar en el concurs de gravat de la Rosa Vera, no el va guanyar. (5)

Tot i aquests pocs noms que ara formen part de l'avantguarda, és cert que a LA ROSA VERA hi predomina una forma de fer moderada i poc arriscada. Però si bé fou d'alguna manera discriminadora de l'estètica de nova creació, cal remarcar un fet positiu que el diferencia dels "innovadors".

Tant LA ROSA VERA com l'art més avançat de postguerra tingueren lloc en plena època franquista. El sentiment català del nostre país -i entre els seus defensors cal comptar-hi JAUME PLA (6)- s'enfrontava de ple al poder centralista que reprimia la nostra cultura i la nostra manera de ser. Però mentre l'avantguarda es mantingué fora, a la clandestinitat, LA ROSA VERA s'arriscà i aconseguí editar llibres i col·leccions catalanes i en català de manera oberta i eficient.

El noucentisme, que fou el prototipus artístic d'una de les èpoques de major conscienciació nacionalista, ressorgí o perdurà, de la mà de LA ROSA VERA, durant la dècada dels cinquanta (ens referim a les col·leccions), apostant pel gravat i enfrontant-se a l'escorialisme regnant a la resta de l'estat espanyol.

Pros i contres envolten aquest moviment de bibliofília català al qual si bé el seu director li donà un caire "noucentista", també oferí un ventall de possibilitats a gran nombre d'artistes plàstics i d'escriptors per poder expressar-se lliurement damunt d'una planxa de metall o en un full de paper amb el seu llenguatge propi.

El resultat, unes edicions pulcres i ben cuidades que acosten la bibliofília a un major públic i aporten noms inèdits al món de l'estampa.

De tot allò que s'ha dit i es diu de LA ROSA VERA, creiem que el problema no es troba tant en les paraules pronunciades com en aquelles que s'han callat.

Dir que LA ROSA VERA es mou dins un art clàssic amb reminiscències noucentistes no és el problema. El problema està en allò que es deixa de dir.

Estem d'acord que a LA ROSA VERA hi ha un predomini d'estampes que evadeixen la innovació i que es decanten per un cert immobilisme artístic, però també hem d'acceptar que moltes d'elles, tot i trobar-se emmarcades en aquest àmbit de classicisme, estan elaborades amb un gran rigor i col·loquen el gravat en un alt nivell qualitatiu.

Però quan parlem de les coses que es deixen de dir, ens referim a tot allò que LA ROSA VERA ha aportat i que molts ulls es volen negar a veure.

L'aportació de LA ROSA VERA en pro del gravat, de la recuperació de l'estampa lliure, de la socialització d'aquest art a través d'un sistema de subscripció assequible mitjançant unes edicions acuradíssimes en tots els aspectes, depassa en gran mesura la mediocritat que puguin oferir algunes estampes o alguns textos. Mediocritat que esdevé inevitable en una obra on hi participen tants i tants artistes de personalitat diferent. Però és que a més a més, LA ROSA VERA no pretenia que tot fossin obres mestres, la qual cosa és gairebé impossible amb gravadors que feien la seva primera estampa en aquella ocasió. LA ROSA VERA pretenia oferir una obra rica i variada, representativa de cada individu i que fos interessant des del punt de vista plàstic i tècnic del gravat.

Així ho manifestaven en una ocasió els propis promo-

tors de l'obra en motiu de l'inici de la sèrie ELS GRAVADORS DE LA ROSA VERA: La obra que hemos efectuado, Els Gravadors de la Rosa Vera, nombre genérico de los volúmenes que hemos comenzado, estamos convencidos que ofrecerán un nivel superior, pues ahora sabemos cómo pueden responder los artistas. Esto no quiere decir que dejemos de incorporar nuevos nombres a los diversos volúmenes, siempre que estos ofrezcan garantías de calidad y de interés, y nuestra atención está dirigida especialmente para los artistas jóvenes, pues como hemos dicho en diferentes ocasiones, los grabados de la Rosa Vera no pretenden ser una colección de obras maestras indiscutibles, cerrada y limitada -forzosamente- sino un conjunto vivo de obras dignas, representativas de cada personalidad y sobre todo interesantes desde el punto de vista plástico, fecundo en posibilidades, de las muchas técnicas del grabado. (7)

Donat que els participants en LA ROSA VERA ja tenien un criteri i un estil propi, els gravats mai van ser un sub-producte del mestre. JAUME PLA els ensenyava la tècnica, però sempre partint de la base d'un dibuix fet per l'artista. Els facilitava un nou mitjà d'expressió artística però dins de l'estil personal de cadascú. JAUME PLA aprofità els valors intrínsecs d'artistes de renom i els traduí a la tècnica de gravat més adient per tal que hi predominés el caràcter de l'autor més que el propi procediment.

En un principi la C.G.C. ofería uns plantejaments tímids perquè calia tantejar la situació i veure la reacció tant dels participants com dels col·laboradors que se subscribien a Les Edicions.

Els artistes que hi participaren pertanyien generalment a l'avantguarda de la preguerra, els de la postguerra encara no s'havien afermat, però amb tot, a LA ROSA VERA podem trobar artistes innovadors com RÀFOLS

CASAMADA, MIQUEL VILLÀ, XAVIER VALLS, ROSER BRU, JOSEP GUINOVART, FRANCESC TODÓ, JOSEP Me GARCIA LLORT, MANUEL MAMPASO o ÀNGEL FERRANT, per citar-ne alguns.

Per acabar, diríem que en una obra de la magnitud de LA ROSA VERA on hi participaren tants artistes plàstics i tants escriptors, és difícil o gairebé impossible trobar una línia i una unitat comunes.

Per una banda, aquest gran nombre de participants pot semblar negatiu per quant ofereix obres de tot tipus, unes de molt anecdòtiques, prop de la il·lustració i lluny del gravat innovador i arriscat; altres d'un aire noucentista però un xic pedant i minvat de l'interès i la força que podia oferir en un principi de la seva aparició; i d'altres massa acadèmics i que no aporten res de nou...

Però malgrat aquestes notes baixes, també n'hi ha que donen el to en aquesta diversitat.

L'amalgama nombrosa d'artistes a LA ROSA VERA és un dels fets rellevants de l'afer i volia ser un motiu engrescador per a tothom en una època en què calia incentivar l'estima cap al gravat.

En aquest aspecte, els escriptors també hi van jugar un paper important.

Durant el franquisme, escriure en català significava tenir un peu a la "Modelo", però tot i així, LA ROSA VERA no es va qüestionar en cap moment la idea de publicar en català. Era una cosa que es donava per feta i tant JAUME PLA com VÍCTOR M^e D'IMBERT sabien que aquella era una opció de país. Mai no es van escapolir del perill. I si bé un dels objectius principals de LA ROSA VERA fou recuperar la posició del gravat, també hem de dir que

escriure tots els textos, portades, pròlegs, etc., en català, era una "intenció subjacent" (paraules de Jaume Pla) de fer País.

A les colleccions castellanes o franceses, evidentment no es podia pretendre el mateix. Hauria estat absurd. Però fins i tot allà, LA ROSA VERA era una editora catalana, nascuda a Barcelona i que advocava en favor del gravat com únic mitjà d'expressió plàstica a Les Edicions.

. . . .

PARADLELISME ENTRE LA ROSA VERA I
LA GRÀFICA CONTEMPORÀNIA DEL PAÍS

SI donem una ullada a l'activitat gravadora del nostre país a la immediata postguerra, ens adonem de seguida que LA ROSA VERA fou una primícia en la tasca de revaloritzar, popularitzar i promocionar el gravat.

Farem primer un breu repàs de com es presentava el món gràfic abans de la guerra civil i abans de l'aparició de LA ROSA VERA per tal de comprendre millor el significat de l'eclosió de l'estampa.

Durant el primer quart de segle, el gravat estava emmarcat en dues opcions molt ben diferenciades. L'una era aquella que continuava amb l'art oficial i tradicional, sense cap mena d'innovació, com un món a part i immòbil, i en l'altra es trobaven aquells artistes capdavanters que trencaven motlles i cercaven nous camins. PICASSO i XAVIER NOGUÉS en serien uns bons exemples. La dècada del 1930 al 1940, PICASSO esdevé l'illustrador més cotitzat i marca tota una època. També DALÍ, MIRÓ, CLAVÉ o GARGALLO són exemples d'aquests casos aïllats que esquinçaren la rutina.

El 1928 es creà la "Agrupación Española de Artistas Grabadores" amb la proposta d'un Saló anual de gravat. Entre els membres d'aquest grup s'hi troba FRANCISCO ESTEVE BOTEY qui després de la guerra, a inicis dels anys quaranta, es dedicà a l'ensenyament del gravat a l'Escola de Belles Arts de Madrid.

Però tant ell com els seus successors més immediats es varen mantenir allunyats de les innovacions. Treballaven el gravat, però de manera aïllada i sense sortir del marc institucional.

ANYS 40

També després de la guerra civil, a Catalunya, el 1942 l'Escola de Llotja es divideix en l'Escola d'Arts i Oficis Artístics i en l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi. De la primera en sorgí el Conservatori de les Arts del Llibre dedicat a les tècniques del gravat, a l'estampació i a tot allò relacionat amb el llibre (JAUME PLA en seria professor de l'any 1957 al 1959)

En aquesta dècada dels quaranta el gravat comença a ressorgir de la mà de la bibliofília, il·lustrant obres de luxe tan lloables com les publicades per Edicions Hora, de RAMON DE CAPMANY, la col·lecció Armiño, de GUSTAU GILI o Horta edicions, de JOAQUIM HORTA.

Una de les propostes populars que va tenir lloc a Girona per a promoure el gravat fou l'aparició el 1947 de les Xilografies gironines, amb textos de JOAN AMADES, on es revaloritzava la xilografia de caire tradicional.

L'altre factor foren els Goigs, editats per RICARD VIVES i SABATÉ. Però cap d'aquests dos àmbits de tall popular va arribar a cuallar a fons entre la gent.

El 1949 s'obre el taller de gravat de l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi amb ANTONI VILA ARRUFAT com a professor i s'hi comença a treballar el gravat lliure i de creació, com un art propi, sense dependre de res ni de ningú.

En aquest ambient de temptatives per treure el gravat de la penombra on es trobava postergat surgeix amb ímpetu LA ROSA VERA.

ANYS 50 i 60

Els anys quaranta i cinquanta, el país es trobava en una penúria econòmica considerable, hi havia repres-

sió cultural i artística, el mercat de l'art escassejava, la censura ho controlava tot i predominava una certa ideologia continuista i poc compromesa. Només els casos d'artistes de renom que ja hem esmentat trencaven aquesta monotonia, però eren casos tan aïllats i tan d'èlite que no es pot parlar d'una popularització del gravat pensant en ells.

Com hem vist en el capítol II d'aquest volum, LA ROSA VERA va néixer lligada amb el món del llibre il·lustrat el 1945. Després de publicar alguns llibres, JALME PLA va adonar-se que si la imatge no es deslligava de la paraula, l'estampa no arribaria mai enlloc. Calia lluitar contra moltes coses, però el repte s'ho mereixia.

En aquest aspecte, Les Edicions de La Rosa Vera foren una innovació total a començaments del anys cinquanta. Les col·leccions de gravats, que fou la faceta més característica de l'editorial en donar relleu i importància a l'estampa, sortiren durant deu anys, del 1949 al 1959, amb força i sense defallir, incrementant el nombre de subscriptors i millorant en qualitat.

Després aparegueren altres opcions, altres grups, altres moviments, altres propostes en pro del gravat, però LA ROSA VERA s'avançà a totes elles amb la particularitat tan pròpia i tan única de fer que la paraula estigués sotmesa a la inspiració de la imatge gravada i mai a la inversa.

LA ROSA VERA fou una iniciativa privada que va sobreviure per la bona qualitat de l'obra presentada i sobretot per l'empeny i la "tossuderia" del seu director, un home que, deixant de banda l'afany de lucre, apostà per l'obra ben feta i de gust, malgrat que això li costés hores i hores d'afanys i de neguits.

També LA ROSA VERA fou innovadora en l'aspecte d'incentivar els joves amb els Premis de Gravat, un aspecte singular que hem tractat més àmpliament en el darrer apartat del capítol IV i que recolza la idea que LA ROSA VERA lluità en molts camps per revaloritzar el gravat. Totes les propostes de guardonar la tasca realitzada per algun gravador apareixerien a partir de mitjans de la dècada dels seixanta. Els premis de LA ROSA VERA, en canvi, foren el 1950, 1951, 1952 i 1954.

El 1965, per exemple, es creaven el premis de Pintura i de Gravat "Ciutat de Barcelona" dels quals JAUME PLA guanyà el primer, però no tenien res a veure amb l'enfoc que li va donar LA ROSA VERA.

Tret del Grup Dau al Set de Barcelona, aparegut el 1948, totes les iniciatives en pro del gravat lliure i creatiu s'esdevingueren a partir dels anys seixanta. LA ROSA VERA s'havia avançat gairebé una dècada i amb molt d'èxit. Una dècada és prou temps si tenim en compte com va de ràpida la història i com se succeeixen els esdeveniments en els últims anys.

Dau al Set, però, no té una gran importància en l'aportació en el camp del gravat, sinó més aviat en el de la il·lustració, la tipografia i el disseny. Format per artistes plàstics i escriptors, el grup pretenia cultivar les opcions plàstiques i poètiques contemporànies. JOAN BROSSA i JOAN EDUARD CIRLOT eren els poetes, ANTONI TÀPIES, JOAN PONÇ i MODEST CUIXART, els pintors, ARNAU PUIG era el filòsof del grup i JOAN JOSEP THARRATS el polifacètic pintor, escriptor i impressor.

Les seves activitats eren les exposicions (per mostrar llurs obres) i la publicació d'una revista que porta el seu nom i de la qual, des del 1948 al 1956, se

n'editaren 54 números. Dau al Set va ser un intent d'acostar els artistes a l'obra gràfica, però era un cercle tancat i reservat als membres del grup.

El 1950, també és rellevant el fet que l'Agrupació d'Ex-libristes de Barcelona repregui l'activitat abandonada i es crei Els Amics del Llibre i de les Arts del Gravat, d'on formaren part artistes que varen participar en LA ROSA VERA, com OLLÉ PINELL, FRANCESC D'A. CASADEMONT, JOAN BARBARÀ, CARMÉ SERRA o el mateix JAUME PLA.

Si sortim de l'àmbit català, hi ha un fet important a tenir en compte en aquestes propostes a favor del gravat i que té cert parallelisme amb LA ROSA VERA.

Una de les accions més fortes que va emprendre el gravat de creació a finals dels anys cinquanta i que per tant coincideix amb les publicacions de LA ROSA VERA, fou el naixement de l'anomenada "Estampa Popular".

El 1957, i amb JOSÉ ORTEGA com a impulsor, comença a formar-se un dels moviments més importants de grup esdevingut a la postguerra. El gravat es pren com l'eina de combat per a transformar la societat.

El seu era un art compromès i que lluitava contra el poder establert, denunciava l'opressió i creava una consciència de classe contra el feixisme. Molts dels seus artistes eren membres del Partit Comunista i creien que aquell era un mètode adient per atacar el poder tot fent un art realista i dramàtic per a la lluita.

Les tècniques emprades eren majoritàriament el linòleum i la xilografia, però tractades de manera diferent a l'art tradicional, trencant motlles. I en això es diferencia de LA ROSA VERA que optà per les tècniques més tradicionals treballades amb el mètode també més tradicional. A LA ROSA VERA no hi ha cap linòleum i les xilo-

grafies eren més per il·lustrar a tall de vinyeta que no per conformar tota una estampa.

En canvi hi ha una cosa en comú entre aquests dos moviments. Ambdós varen escollir el gravat com a mitjà d'expressió plàstica per la fàcil difusió i per poder donar l'obra a uns preus més baixos a un públic més nombrós.

"Estampa Popular", però, volia fer arribar la seva ideologia de protesta expressada en el gravat, popularitzar-lo i divulgar-lo. LA ROSA VERA apostava per l'estampa en sí, com a valor propi, sense pretendre canviar per res la societat. Amb allò que sí lluitava contra el règim, era amb el seu caire catalanista de defensa de la nostra identitat.

"Estampa Popular" també anava contra el règim però més a nivell socio-econòmic, creant prototípus de l'opressió i la injustícia en els seus gravats. Les imatges allí representades eren molt expressives i tothom les podia entendre, inclús aquells que no estaven preparats per a l'art.

"Estampa Popular" va viure fins al 1962. El 1960 es féu una gran exposició a Madrid on realment es va donar a conèixer, i després s'estengué al País Basc, a Llevant a Castella, a Galícia i a Catalunya.

GUINOVART, RÀFOLS CASAMADA, FRANCESC TODÓ i ROSER BRU varen participar en aquest moviment a Catalunya.

També els escriptors foren protagonistes en aquest afer, però no pas en el mateix sentit que ho eren a LA ROSA VERA. Els escriptors hi prenién part fent les seves protestes per escrit, amb el seu llenguatge, no pas parlant dels gravats, sinó amb paraules dures i punyents que recolzaven la rebel·lió expressada en l'estampa. Era un atac fet a través de dues expressions distintes: una

a través de la imatge i l'altra a través de la paraula, però sense buscar la "il·lustració" del gravat.

Paralela a la "Estampa Popular", a Catalunya va aparèixer, cap al 1960, el Grup Farot que pretenia difondre l'obra artística a través del gravat pel seu caràcter d'obra múltiple i seriada.

El grup sorgí del Conservatori de les Arts del Llibre; es varen fer exposicions i es van editar nou quaderns amb gravats i textos de presentació molt acurada. Aquesta iniciativa era més cultural que "Estampa Popular" però no tingué gaire èxit. A la part literària hi participaren entre altres, SALVADOR ESPRIU, MARIA AURÈLIA CAPMANY i J.V.FOIX que també havien col·laborat a LA ROSA VERA.

Una vegada més se'ns demostra que LA ROSA VERA, malgrat tots els aspectes negatius que se li puguin adjudicar o trobar, en té un de molt lloable i que gairebé és únic a la seva època. Es tracta de la continuïtat i de l'èxit adquirit amb un ritme ininterromput i que amb un gran esforç per part dels seus promotors no va defallir mai. Les col·leccions de LA ROSA VERA es van acabar per pròpia voluntat, quan ja s'havien aconseguit les fites establertes, mai per fracàs econòmic ni de participació. I creiem que això és quelcom a remarcar i que no es pot passar per alt.

A Madrid és important la tasca duta a terme per DIMITRI PAPAGUEORGUIU que, el 1957, va crear el taller de gravat "Los parias" i fundà la col·lecció "Boj", per a la qual hi van gravar 33 pintors, entre ells, alguns que havien participat ja en LA ROSA VERA com DANIEL VÁZQUEZ DÍAZ, BENJAMÍN PALENCIA, ÁLVARO DELGADO o PANCHO COSSÍO.

Malauradament la collecció es va acabar per dèficit econòmic. es feia una tirada de 140 exemplars per a socis que pagaven 100 pts. de cuota. Era un intent d'apropar el gravat creatiu al públic però que la qüestió econòmica va impedir. Són intents que requereixen un gran esforç i molta estima per allò que s'està fent i que si no es troba un recolzament molt fort s'abandona per fer altres coses. De tota manera DIMITRI sempre ha estat interessat en el món del gravat i pel seu taller hi han passat els millors gravadors de l'època.

En el camp de la bibliofília, on LA ROSA VERA hi té tant a veure i va aportar tantes coses, també hi hagueren intents de revaloritzar el gravat d'illustració i que creiem convenient citar per establir en aquesta faceta un parallelisme amb ella.

Un exemple el trobem en la collecció "Tiempo para la alegría" (Madrid), creada i dirigida el 1963 per RAFAEL DíEZ CASARIEGO. Novament el gravador pren el paper d'illustrador i se sotmet a paraules i textos literaris de gran vàlua. EDUARDO VICENTE, DANIEL VÁZQUEZ DÍAZ, GREGORIO PRIETO, JOSÉ CABALLERO, ÁLVARO DELGADO i AGUSTÍN REDONDELA són gravadors que col·laboraren en aquesta obra de bibliofília i que també havien participat en LA ROSA VERA.

A Barcelona, GUSTAU GILI i TORRA, seguint la tradició del seu pare i del seu avi, inicia el 1964 una collecció de carpetes de gravats titulades "Las Estampas de la Cometa" que recuperen i segueixen la tradició de les edicions La Cometa que GUSTAU GILI i ROIG, el seu avi, havia iniciat l'any 1930.

"Las Estampas de la Cometa" es caracteritzen pel valor artístic de l'estampa original (el títol ja ho

remarca) i, com sempre en la pràctica dels Gili, era un sol gravador qui illustrava textos d'un sol autor. El taller calcogràfic d'aquestes edicions el dirigia JOAN BARBARÀ.

ANYS 70

La dècada dels setanta és la gran eclosió de tallers i galeries especialitzades en gravat i d'altres grups que tindrien en l'estampa artística el seu punt de partida i d'arribada. Els tallers de GUSTAU GILI, DE JOAN BARBARÀ, de JAUME COSCOLLA o de PASCUAL FORT són els més rellevants a Barcelona. Editorials com la Polígrafa, caracteritzada per l'acurada qualitat de les seves produccions i per l'intent de donar a conèixer l'obra gravada catalana a tot el món, o galeries com la Gaspar, Maeght, René Metrás, Galeria 42, Galeria Ciento o Galeria Eude, són locals que aposten per l'obra gràfica i el seu relleu.

A Madrid també als anys seixanta-setanta sorgeixen galeries, grups i tallers que procuren centrar-se en l'estampa i promoure la seva divulgació. Entre ells podríem citar el Grupo Quince, format per persones que, conscients de la manca de valor que tenia el gravat, volien relleuar-lo i posar-lo al dia. El grup abraçava tres vessants: el taller, on anaven els artistes, l'editorial per publicar les estampes i la galeria on s'exhibien les obres. En un principi el grup era assessorat tècnicament per D.PAPAGUEORGUIU.

Una altra editorial famosa per la seva divulgació d'obra gràfica fou Esti-Arte, inaugurada el 1972 i dirigida per ANDRÉS BLAS GUERRERO. També la Galeria Seu es dedicà a l'exposició de gravats i establia la venda per subscripció.

ANTONIO PÉREZ edità els llibres "Antojos" on hi participaren artistes i escriptors que elaboraven els textos i les imatges gravades expressament per al volum corresponent.

El 1973 neix a Madrid també el Grupo Prova. Un taller d'experimentació individual dirigit per **ALEJANDRO GÓMEZ MARCO** on s'editaren carpetes i obres soltes treballades amb diferents tècniques de gravat amb les quals s'intentava oferir al públic i als artistes un ampli ventall de possibilitats gràfiques.

En aquest ressorgiment del rigor envers la bibliofília, del gust per la tipografia composta a mà, de la cura en les il·lustracions i en la tria del paper, i tornant a Catalunya, cal destacar un fet important ocorregut a Olot l'any 1968.

El 1968 l'Escola de Belles Arts d'Olot reemprèn les classes de gravat i els artistes hi acudeixen per tal de practicar-lo i aprofundir en les seves possibilitats. Un dels artistes que en sorgí fou **MIQUEL PLANA**.

MIQUEL PLANA és un dels que més ha destacat en aquesta tasca de bibliòfil i se'l pot considerar com un successor de la labor començada per **RAMON DE CAPMANY** i per **JAUME PLA**.

Sorgit del món de la impremta, s'interessa per les tècniques del gravat i el 1973 treu el primer llibre il·lustrat, dirigit i compost per ell mateix (8)

Molts són els punts que convergeixen entre aquest olotí nascut el 1943 i **JAUME PLA** malgrat la diferència d'edat. Ambdós han tingut contacte amb les imprentes, han practicat el gravat com a mitjà d'expressió plàstica rellevant i han editat, dirigit i il·lustrat llibres de bibliòfil amb gran professionalitat.

Des del 1973 MIQUEL PLANA ha creat unes edicions de luxe de gran qualitat de les quals ell n'és, sovint, l'únic il·lustrador. Però a part dels llibres o carpetes amb gravats propis o dels llibres d'encàrrec il·lustrats per altres artistes, MIQUEL PLANA també té unes sèries de gravats recollides en volums que es podrien comparar a les col·leccions de LA ROSA VERA si bé hi ha certes diferències.

Després de realitzar diversos llibres investigant possibilitats variades, MIQUEL PLANA comença les seves pròpies edicions formant unes col·leccions compactes.

D'aquesta manera neix la col·lecció "El burí i la ploma" iniciada el 1978 i finalitzada el 1980. La col·lecció consta de 33 carpetes i el títol ja endevina que es tracta de gravats i textos. Però malgrat que primer hi consti la paraula burí i després la ploma, això no significa que es partís d'un gravat i després s'illustrés amb paraules.

"El burí i la ploma" fou una col·lecció de gravats i de textos literaris d'artistes olotins però que es feien amb independència l'un de l'altre i en tot cas és el gravat qui il·lustra les paraules del text (9)

Si el comparem amb LA ROSA VERA, també veiem que, si bé els artistes plàstics i els escriptors variaven, la tècnica sempre era la mateixa: l'aiguafort (només en dos casos hi ha una punta seca i una aiguatinta)

Ja més recentment, el gener del 1982, treu a la llum la col·lecció "El tòrcul i les lletres" (10). La col·lecció consta de 14 llibres amb participació d'escriptors i artistes plàstics de les terres gironines i que s'adquirien per subscripció. És com una antologia de tècniques, des de les més clàssiques fins a les més recents. Els artistes plàstics sempre feien un aiguafort, però el text anava il·lustrat amb gravats de MIQUEL PLANA.

Novament s'uneix el gravat (representat pel tòrcul) i el text (recollit en les lletres)

A diferència de LA ROSA VERA, MIQUEL PLANA hi aporta un regitzell de tècniques més ampli (linòleums, gofrats, lito-offset, collage, serigrafies, fotogravats, xilografies...) i ell mateix es fa la compaginació del text i la tipografia. La carpeta o les cobertes del llibre estan íntimament relacionades amb el text i amb les il·lustracions, trencant un xic amb la idea de la bibliofília tradicional.

Amb aquesta col·lecció MIQUEL PLANA guanyà la Menció d'Honor dels Premis de Literatura Catalana de la Generalitat de Catalunya el 1982 (11)

La idea d'aquesta col·lecció, que va durar fins al setembre del 1986, era la d'oferir, dintre d'una qualitat indiscutible, un mostrari de tècniques i procediments (no sempre gravats) que es fan servir per a fer llibres, des dels més tradicionals als més innovadors.

ANYS 80

A partir de la dècada dels vuitanta són diverses les opcions de gravat i afortunadament els artistes cada cop més es decanten per aquesta activitat plàstica i les galeries i el públic cada cop més també aprecien i s'avenen a l'obra gràfica.

No parlarem aquí d'aquestes opcions perquè són moltes i perquè ja no estan tant en connexió amb LA ROSA VERA. Creiem que les alternatives que sorgiren en els anys més propers a la postguerra, que és quan nasqué LA ROSA VERA, han estat mostrades, i si bé no hem fet un estudi profund de cadascuna d'elles, perquè no era el cas, sí que hem intentat posar de relleu les semblances i les diferències entre uns i altres.

Repasant a grans trets aquestes característiques podríem afirmar de nou que LA ROSA VERA fou sens dubte una proposta nova i creativa que, sobretot amb les col·leccions de gravats, va llançar al mercat un gran nombre d'estampes artístiques, aportant-hi la novetat de la incorporació d'uns textos literaris que les comentaven. A LA ROSA VERA ningú va fer res de franc, i la constància, la serietat i el rigor qualitatiu asseguraren un tiratge continuat, amb una colla de colleccionistes i subscriptors que ho recolzaven.

Més endavant altres grups, moviments, galeries d'art o editorials emprengueren una defensa del gravat i s'advocaren a la seva promoció. Això succeïa, però, quan LA ROSA VERA ja s'havia consolidat i havia triomfat. Altra-ment, cap d'elles tenia les mateixes coordenades de concepte i de funcionament que LA ROSA VERA. Algunes eren més avançades i arriscades, d'altres van fracassar, d'altres foren exitoses, d'altres arribaren molt lluny però només dins el marc del llibre il·lustrat, no en l'estampa lliure i creativa; però sens dubte que LA ROSA VERA els serví d'exemple i de paràmetre per iniciar la seva feina. En aquest aspecte capdavanter, LA ROSA VERA s'anota un punt positiu i important malgrat que d'altres l'hagin superat en creativitat o innovació.

. . . .

CONCLUSIONS

SEMPRE el moment de les conclusions és un moment delicat i compromès.

Hem estat treballant en aquesta tesi des del 1984 i el temps transcorregut des que vàrem començar fins ara ens fa veure les coses diferents.

Quan es té un coneixement d'un tema a priori, la ment en fa uns judicis que després, a mesura que s'hi va treballant i aprofundint, van evolucionant i a vegades queden lluny les idees finals de les que es tenien en un bon principi.

No és que nosaltres hagim canviat els nostres criteris durant aquests quatre o cinc anys d'estudi, però sí que la visió, ara que ens hi hem endinsat més, ha esdevingut més sòlida.

Creiem per altra banda que és difícil resumir en unes pàgines allò que va significar LA ROSA VERA en l'àmbit del gravat a Catalunya. És més, pensem que en cada capítol i en cada apartat de la tesi es poden veure clarament expressades les idees i els pensaments que hem extret de l'anàlisi de tot allò que envolta l'afer ROSA VERA. Amb tot, ens veiem obligats, pel fet d'ésser aquest un treball d'investigació, a arribar a unes conclusions determinades i fer una síntesi dels aspectes més importants que envolten Les Edicions.

Abans, però, volem dir que aquest apartat no clou el treball ja que resta obert a altres punts de vista sobretot en l'anàlisi dels llibres i de les col·leccions on, tal com hem fet constar en el seu moment, el camp d'estudi permet encara noves aportacions i noves dades. Nosaltres hem examinat els exemplars que eren més fàcils

de consultar, però n'hi ha d'altres, alguns d'ells molt peculiars pel seu contingut, als quals no ens ha estat possible accedir-hi. No obstant és probable que ho fem en un futur. Per tant la proposta resta oberta.

Cenyint-nos però a tot el que hem recollit en els tres volums que presentem, podem certament arribar a uns punts concrets com a conseqüència del nostre estudi i que passem a exposar tot seguit.

LA ROSA VERA fou una proposta en pro del gravat i la bibliofília que es donà a Catalunya a mitjans dels anys quaranta i que tragué les últimes publicacions cap als anys vuitanta.

Amb períodes més intensos i d'activitat més concentrada uns que altres, LA ROSA VERA ha volgut ser un repte a l'oblit en què es trobava immers el gravat. Un repte davant la idea que l'art del gravat era un art menor, lluny de l'interès que podia tenir una pintura o una escultura.

Una colla d'homes i dones varen enfrontar-se a aquesta mala fama que feia temps arrossegava el món de l'estampa i aconseguiren treure a la llum una sèrie de llibres i col·leccions de gravats dignes de la millor bibliofília.

En aquesta magna empresa hi varen col·laborar més de dos-cents artistes plàstics i escriptors units en una mateixa tasca: la d'oferir al gravat el paper que se li havia negat durant molts anys i dignificar l'estampa, donant-li el protagonisme que li corresponia en el camp creatiu.

JAUME PLA i VÍCTOR M^e D'IMBERT foren, respectivament el director tècnic i l'editor que feren possible que LA

ROSA VERA s'arribés a dur a terme. JAIME PLA ensinistrant els artistes plàstics en la tècnica del gravat i tenint cura de tots els detalls d'impressió, d'estampació de les estampes, de tipografia i de tot allò relacionat amb l'aspecte artístic de Les Edicions. VÍCTOR M^o D'IMBERT com a promotor econòmic i encarregat de la recerca dels subscriptors de les col·leccions.

A Madrid, en les col·leccions castellanes, el nom de JUANA MORDÓ substitueix el de VÍCTOR M^o D'IMBERT, realitzant una tasca brillant i meritòria.

Com ja hem dit en altres apartats d'aquest capítol, en l'època que sorgí LA ROSA VERA i també a la preguerra, el gravat era menystingut i relegat a tasques merament ilustratives i de poca importància tret dels casos aïllats d'artistes ja reconeguts.

El gravat tenia una colla de problemes difícils de resoldre i LA ROSA VERA, amb la seva forma tan peculiar d'enfocar el seu ressorgiment, ho va aconseguir, trencant els motlles preestablerts.

Entre els aspectes més greus que ofería el gravat a Catalunya i també a Espanya, podríem citar els següents

1. Els circuits de distribució i els interessos comercials.
2. La discriminació entre els gravadors que només es dedicaven al gravat i eren considerats autors d'un art menor, enfront de la valoració de les firmes còltitzades dels grans artistes encara que l'obra gravada no tingués prou qualitat.
3. L'escassa difussió i protecció per part dels organismes oficials en l'ensenyament d'aquest art i la dificultat en trobar bons tallers i materials adequats.

4. La poca atenció dels mitjans de comunicació i el desconeixement del llenguatge per part dels crítics d'art.

JAUME PLA va iniciar LA ROSA VERA amb la il·lustració de llibres amb gravats originals i sense l'ajut de VÍCTOR M^e D'IMBERT. Més endavant, en veure que calia cercar una nova fórmula per dignificar l'estampa artística i apropar-la a un públic més nombrós, va anar cuallant en la seva ment la idea que donaria lloc a les conegudes col·leccions de gravats i en la qual VÍCTOR M^e D'IMBERT el recolzaria moral i econòmicament per dur-les a terme.

Partint ja de la creació de les col·leccions, vegem ara com LA ROSA VERA va intentar lluitar de manera ferma i alhora original contra els enunciats que citàvem més amunt.

1. La idea de crear unes col·leccions de gravats firmades per plects que es lliuraven mensualment a un preu inicial de 150 ptes. facilitava la seva venda i permetava als col·leccionistes a reunir la seva pròpia col·lecció.

Cada plec contenia un gravat amb una glossa literària que el complementava. VÍCTOR M^e D'IMBERT havia practicat aquest sistema de subscripció en els Salons d'Octubre i aquest afer funcionà.

Considerant que el gravat era una cosa diferent a la pintura, que tant ell com JAUME PLA eren conscients que no s'havia tractat-hi el públic, van decidir seguir amb aquest sistema i el resultat fou notable.

El primer problema fou difícil: cercar una quantitat suficient de subscriptors per obtenir tot el tiratge i s'hi va anar treballant. Més endavant la cosa es va anar referint a les col·leccions i s'hi van anar afegint més i tot hi hagueren

Un dels problemes greus no ja sols en el camp del gravat sinó en el de l'art en general és la qüestió econòmica i l'afany de lucre.

A LA ROSA VERA, i ho hem dit en varies ocasions, la figura de JAUME PLA en aquest afer fou clau i determinant. Era tant el seu empeny en donar al gravat la categoria que es mereixia, que desinteressadament va ensenyar els secrets de l'ofici a tots aquells artistes plàstics que el desconeixien, sense guanyar-hi ni cinc pel seu mestratge. JAUME PLA únicament cobrava un tant per l'estampació i es repartien els beneficis, amb VÍCTOR M^a D'IMBERT, quan n'hi hagueren.

Si a LA ROSA VERA hi ha tants gravats i badales de JAUME PLA és perquè no els cobrava i així les economies de l'empresa no es ressentien.

A més a més, un dels aspectes que ben segur influí perquè les col·leccions no s'estronquessin fou el fet que cap artista plàstic ni cap escriptor va fer res de franc. Tots rebien la quantitat estipulada puntualment i sabien que la distribució del seu treball estava garantida. Moltes iniciatives van fracassar per la qüestió econòmica, mentre que LA ROSA VERA va saber entendre de bon principi com enfocar el tema perquè no s'enfonsés.

2. LA ROSA VERA va incloure a les seves llistes els noms més reconeguts del moment en l'art de la pintura i l'escultura per incentivar el públic a adquirir els seus gravats.

Encara que la tècnica no fos prou acurada, tenir un gravat de JOAQUIM SUNYER, de RAFAEL BENET, de JOSEP CLARÀ de MALLOL SUAZO, de JOSEP GRANYER, de VÁZQUEZ DÍAZ, de JOSEP MOMPOU, de BENJAMÍN PALENCIA, de RAMON ROGENT, de RAFAEL ZABALETA, de PANCHO COSSÍO o de FRANCESC SERRA,

per citar-ne uns quants, era molt més significatiu que no pas tenir un gravat de gran virtuosisme tècnic però d'un artista desconegut. I si a més a més aquests gravats anaven acompanyats de textos de J.V.FOIX, de CAMILO JOSÉ CELA, de XAVIER BENGUEREL, de SALVADOR ESPRIU, de VICENTE ALEIXANDRE, d'EUGENI D'ORS, de JOSEP PLA, de LUIS ROSALES, de PABLO NERUDA o de GABRIEL CELAYA, també per citar-ne només uns quants, el plec esdevenia encara més interessant i enriquidor.

3. La majoria dels bons gravadors existents aleshores a Catalunya eren autodidactes o bé havien anat a adquirir coneixements d'aquest art fora del país. No fou fins després de la guerra que es començaren a crear escoles o departaments en centres ja existents on poder practicar el gravat. L'Escola de Belles Arts de Sant Jordi, l'Escola d'Arts i Oficis Artístics o el Conservatori de les Arts del Llibre, en són un exemple.

És per això que, entre d'aquells artistes que ja dominaven la tècnica, JAUME PLA s'erigí en mestre de tota la resta i els ensenyà com traduir el llenguatge dels seus dibuixos a la tècnica adient per a ser reproduïda en gravat.

També la dificultat en trobar bons tallers i materials adequats eren factors que anaven posant traves als artistes perquè es poguessin familiaritzar en l'afer.

JAUME PLA sap com era de difícil trobar bon coure, bons vernissos, bones tintes o bones eines per treballar. Molt de temps, va haver de dur les planxes a niquelar a París perquè aquí era impossible trobar bons niqueladors.

Sense una gran estima pel gravat i una voluntat ferma per tirar endavant, tots aquests problemes esdevenen

insuperables i es deixa córrer tot. Aleshores l'artista prefereix dedicar-se a la pintura o al dibuix -que es venia bé i era més fàcil de practicar- i deixa de banda allò que li planteja problemes. Sense l'esforç dels promotors de LA ROSA VERA, els artistes no haurien arribat mai a veure editades les seves obres en aquelles col·leccions.

4. Un altre dels aspectes negatius amb el qual es va haver d'enfrontar LA ROSA VERA fou la poca publicitat de què gaudia l'art del gravat i del poc coneixement que sobre el seu llenguatge tècnic i específic en tenien els crítics.

VÍCTOR M^a D'IMBERT a Barcelona i JUANA MORDÓ a Madrid foren les dues persones claus que, amb la seva gran coneixença i la seva popularitat entre el món artístic i cultural, varen aconseguir donar-se a conèixer i trobar un regitzell de col·leccionistes i de partidaris del gravat que ajudaren a tirar endavant Les Edicions.

De fet, només quan tenia lloc alguna exposició o en motiu dels Premis Rosa Vera, la premsa se'n feia ressò, tot i que ja hem vist en el capítol IV com i de quina manera això succeí.

Un gravat no és una pintura ni un dibuix ni molt menys una escultura, el gravat és un art amb entitat personal i amb un llenguatge expressiu propi. És per això que les seves crítiques han d'emmarcar-se en aquestes coordenades i cercar aquestes propietats i aspectes intrínsecs que només el gravat té. Això malauradament no passa a la crítica i gairebé sempre s'han dit superficialitats o vaguetats que no tenen res a veure amb la idiosincràcia de l'estampa.

Fins i tot en aquesta faceta, LA ROSA VERA ha intentat posar en coneixement del públic i dels subscriptors un vocabulari de termes específics del gravat per tal de donar a conèixer millor aquests aspectes. Això es féu en el primer volum de la C.G.C. i també quan es va editar el catàleg 98 G.R.V. per a l'exposició de LA ROSA VERA al Palau de la Virreina de Barcelona.

Per altra banda, JAUME PLA ha donat diverses conferències parlant de l'aspecte més tècnic de LA ROSA VERA a fi de promoure el gravat en el seu vessant més específic.

En definitiva, LA ROSA VERA va procurar que d'una vegada per totes el gravat deixés de ser considerat com un mer element decoratiu i prou, i va intentar combatre els aspectes negatius que impedien que s'erigís en entitat pròpia.

L'entusiasme de JAUME PLA per enlairar l'"status" de l'estampa, recolzat sempre per VÍCTOR M^e D'IMBERT, fou essencial a LA ROSA VERA. Un entusiasme que va saber traslladar i infondre als gairebé cent artistes plàstics que hi prengueren part i als escriptors que varen deixar el seu orgull a banda, oferint-se a passar a segon terme per "il·lustrar" amb les seves paraules la prova del gravat que tenien al davant.

És cert que en alguns casos no hi ha un lligam o una integració plena entre ambdues disciplines, però tampoc és que això fos quelcom gaire important en allò que pretenia LA ROSA VERA. La subordinació de la paraula a la imatge dona originalitat a l'afer i és com un trencar el concepte tradicional d'il·lustració, i aquí cal buscar-hi el seu mèrit.

Com hem anat observant al llarg d'aquest volum -i que també es pot apreciar en els dos apèndixs que l'acompanyen-, a LA ROSA VERA hi ha gravats molt lloables i gravats de poca qualitat, textos molt acurats i d'altres més mediocres escrits només per sortir del pas.

Aspectes negatius i positius es van alternant en tot l'afer. Dels aspectes negatius potser el que més retrauríem no és el d'haver apostat per un classicisme, com la majoria dels crítics ha comentat, sinó el de no haver aconseguit fer arribar l'afecció pel gravat a la majoria dels qui hi van participar. Com a gravadors que som, aquest és un dels temes que més ens preocupa.

JAUME PLA en una entrevista que se li va fer en motiu de ser guardonat amb el premi "Ciutat de Barcelona" de gravat el 1965, parlant de LA ROSA VERA deia:

Esta colección ha enseñado a gravar al noventa por ciento de los grabadores del país. (12)

També s'ha dit moltes vegades que el taller de JAUME PLA es va convertir en una veritable escola de gravadors. Nosaltres, com a practicants d'aquest art, no podem acceptar aquestes afirmacions. Ens agradaria molt poder fer-ho perquè això significaria que el gravat interessa de debò. Però fer un o dos gravats no és ni de lluny ser un bon gravador, ni haver creat una escola de gravadors. A més a més, en la majoria de les tècniques que calia un treball de resines, àcids, manipulacions diverses, etc., sempre era JAUME PLA qui ho feia llevat dels casos en què l'artista ja era gravador d'ofici.

Altrament hi ha una cosa positiva en tot això i que no es pot negar. Malgrat que no es va aconseguir crear una escola de gravadors, LA ROSA VERA va despertar l'afany i l'interès del gravat amb la incorporació de noms

famosos a les seves llistes i amb això s'acompleix el que JAUME PLA deia:

El propòsit no era obtenir una obra de virtuos, sinó crear un art viu que fos el reflex de la personalitat de l'artista. L'objectiu era modest: no es tractava de reunir una col·lecció d'obres mestres, sinó de suscitar un nou interès pel gravat en un país com el nostre. (13)

Ja en el pròleg de la C.G.C. i en la presentació de la sèrie LOS ARTISTAS GRABADORES, JAUME PLA deia:

El nostre desig seria que una creixent afecció a l'estampa justificqués la continuació indefinida de la COL·LECCIÓ, que d'una antologia es convertís en una veritable col·lecció i que els artistes que han col·laborat amb nosaltres poguessin fer obra gravada pel seu compte (14)

No pretendemos que nadie haga obra de virtuoso, y la labor pedagógica -séanos permitido el vocablo impudoso- cerca de los artistas irá dirigida a darles la guía y los conocimientos necesarios para la realización de una obra. Si, como es de esperar, la experiencia les interesa, su reincidencia ya les llevará a perfeccionar el oficio de grabador. (15)

Malauradament aquesta reincidència no s'ha donat, però indirectament LA ROSA VERA va fer molt perquè en un futur el gravat tornés a ocupar el lloc que li havia estat arrabassat.

LA ROSA VERA es va avançar a molts moviments que dècades més tard advocarien per l'obra gràfica original.

LA ROSA VERA va aconseguir despertar l'interès pel gravat fins aleshores adormit i la sensibilitat dels col·leccionistes vers un art poc reconegut. La bona predisposició de tots els participants i sobretot de JAUME PLA ho varen aconseguir.

LA ROSA VERA, en el seu temps, en plena postguerra i dictadura, fou un acte heroic de catalanitat i de tirar

endavant el gravat. I si avui en dia es parla més d'aquest art, LA ROSA VERA no és pas aliena a aquest fet.

LA ROSA VERA també ha estat una de les darreres obres de gran envergadura que ha gaudit encara d'una tipografia artesana, d'un paper de gran qualitat -en alguns casos fet a mà- i amb uns col·laboradors de gran talent.

Els circuits de LA ROSA VERA van ser, però, uns circuits limitats als seus subscriptors i prou, amb uns tiratges no gaire llargs. Només les exposicions han tret a la llum aquesta gran obra i esperem que la nostra tesi ajudi en la seva mesura a fer més comprensible tots els aspectes que envoltaren aquesta editorial.

Actualment seria impossible pensar en una empresa com aquesta on els criteris de la qualitat tenen molt a veure amb el temps esmerçat. La bibliofília és una de les formes més nobles del llibre, però també la més exigent, severa i difícil. Aspectes com el paper, la tipografia, l'acurada estampació, la pressió justa a cada moment, la tinta especial, el tipus de lletra, etc. Tot això avui en dia és un afer gairebé prohibitiu i a LA ROSA VERA se li ha de reconèixer aquest valor.

LA ROSA VERA ha esdevingut també una antologia de la literatura catalana i castellana dels anys 50, amb tres premis Nobel entre les seves pàgines.

Aquesta editora és un exemple de reivindicació de l'art del gravat i de defensa de la identitat del país. Avui potser aquesta empresa l'acollirien diverses entitats que recolzen aquests valors, però s'ha de reconèixer que en plena dictadura, recent acabada la guerra, l'aventura de LA ROSA VERA fou realment una aventura arriscada, plena d'obstinació i alhora de generositat i

estimació per l'obra ben feta.

JAUME PLA no sap si LA ROSA VERA va tenir èxit o no perquè són coses molt subjectives i, depèn de qui ho analitza, s'hi veuen uns factors més positius o d'altres més negatius. El que sí és cert és que ara existeix tota aquesta obra de més de tres-cents artistes plàstics i escriptors, i això sí que és objectiu i real.

Nosaltres hem intentat mostrar els pros i els contras de manera clara i objectiva, valorant allò que ens semblava positiu i allò que ens semblava menys encertat.

És evident que és el nostre punt de vista i que, tal com deiem al principi, la valoració feta després de cinc anys d'estudi és diferent que la que teniem abans de començar i que probablement era com la de moltes persones que no coneixen prou profundament el tema.

Cal deixar clar que el nostre és un punt de vista molt diferent al d'un teòric de l'art o d'un crític. La nostra tasca com a gravadors ens fa veure les coses des d'una altra òptica i, malgrat que ens adonem que les estampes de LA ROSA VERA estan emmarcades en una ortodòxia rígida i austera en la tècnica escollida, lluny de les innovacions, també reconeixem quan i per què foren fets aquests gravats, i entenem que els resultats siguin aquests i no uns altres.

Però allò que realment importa és el fet de tirar endavant la idea i arriscar-se a guanyar o a perdre, a sortir-se'n o a restar en la penombra.

Creiem que LA ROSA VERA se'n va sortir i molt bé si tenim en compte les condicions en què es dugué a terme.

JAUME PLA, en les col·leccions, hi va esmerçar deu anys de la seva vida i segons ell l'esforç valia la pena.

Nosaltres n'hi hem dedicat cinc i malgrat que hi hem passat hores d'angúnia i de dificultat, també hem trobat la col·laboració desinteressada de moltes persones que ens han ajudat a fer realitat aquest treball. I ara que veiem el resultat, també creiem que l'esforç s'ho mereixia.

Esperem i desitgem que aquest sentir nostre sigui també el d'aquells que puguin llegir la tesi i en treguin algun profit.

També amb aquesta obra, nosaltres hem volgut aportar-hi la nostra col·laboració i demostrar que el gravat és un art tan valuós com qualsevol altre i que el seu camp de treball i d'estudi és inesgotable.

. . . .

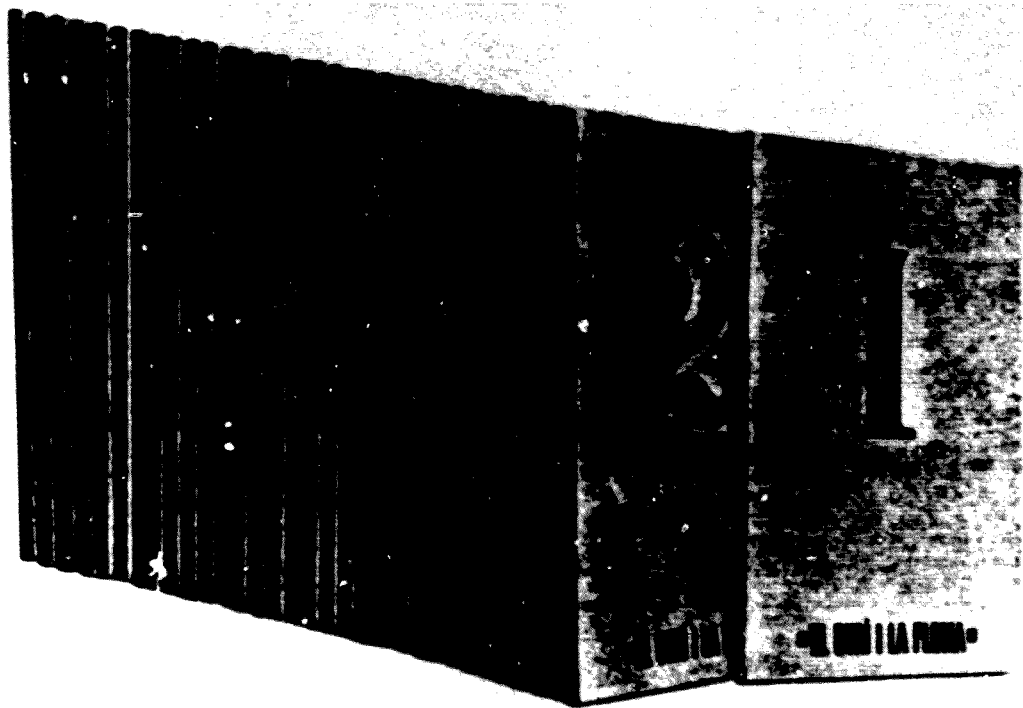
5

NOTES

IMATGE GRAVADA I PARAULA ESCRITA:
UNA ASSOCIACIÓ COMUNICATIVA
NOTES

- (1) Les respostes a aquesta pregunta pertanyen, per ordre d'aparició, a Marià MANENT, Maria Aurèlia CAPRANY, Ramon FOLCH I CAMARASA, Albert MANENT, Manuel de PEDROLO, Jordi BENET, Josep ROMEU, Pere CALDERS, Xavier BENGUEREL, Francesc FONTBONA i Josep M^o ESPINÀS.
- (2) Catàleg 98 G.R.V., pg.13.
- (3) Quan parlem de manera negra ens referim a la manera negra amb ruleta o aconseguida amb resines. Mai és feta de la forma originària, amb el "berceau".
- (4) Catàleg 98 G.R.V., pg.15.
- (5) Fragment d'un text de JAUME PLA on parla de LA ROSA VERA, però que no s'ha publicat.
- (6) L'esperit català de JAUME PLA ja apareix en la infància. A les Escoles Ribes de Rubí, on assistí dissortadament pocs anys, el professor TAULER començà a fer brollar el seu catalanisme motivant-lo a escriure en la seva llengua. Per altra banda, a casa es llegia El Patufet. Allò significava l'entrada del català escrit a la llar, de manera natural i espontània, mentre que altres nens llegien el IBO o altres contes en castellà.
- (7) Escrit sobre la nova sèrie ELS GRAVADORS DE LA ROSA VERA. El text es trobava entre els molts documents de JAUME PLA, però no consta si es va publicar. No obstant sabem que va ser escrit pels responsables de LA ROSA VERA i l'aprofitem perquè ens serveix per aclarir conceptes.
- (8) MOLI, Domènec.- Un núvol apretat per la tramuntana. (Amb 10 aiguaforts de Miquel Plana). Olot, 1973.
- (9) Mostrem tot seguit el contingut i la justificació de la col·lecció "El Burf i la ploma":

**IMATGE GRAVADA I PARAULA ESCRITA:
UNA ASSOCIACIÓ COMUNICATIVA
NOTES**

Aqueixes 33 carpetes de la col·lecció

"EL BURÍ I LA PLOMA"

contenen cada una d'elles, un text d'un escriptor oïotí, amb signatura autògrafa de l'autor, i un aiguafort realitzat per un artista oïotí, numerat i signat.

Els textos han estat impresos sobre cartolina als tallers d'"Aubert, impressor", d'Olot; els aiguaforts han estat estampats sobre paper de fil Super Alfa, de la casa "Guarro".

Contenen cada una d'elles un text i un aiguafort d'un literat i un artista oïotins.

Cada carpeta consta de noranta exemplars, segons aquesta numeració: setanta-cinc exemplars, de l'I al 75, i quinze exemplars, numerats amb xifres romanes, de l'I al XV, aquests darrers separats per als autors i col·laboradors.

La planxa, inutilitzada, un cop acabat el tiratge de l'aiguafort, juntament amb la carpeta n.º I, ha estat cedida al Museu d'Art Modern d'Olot.

L'esquema gràfic és obra de
MIQUEL PLANA,

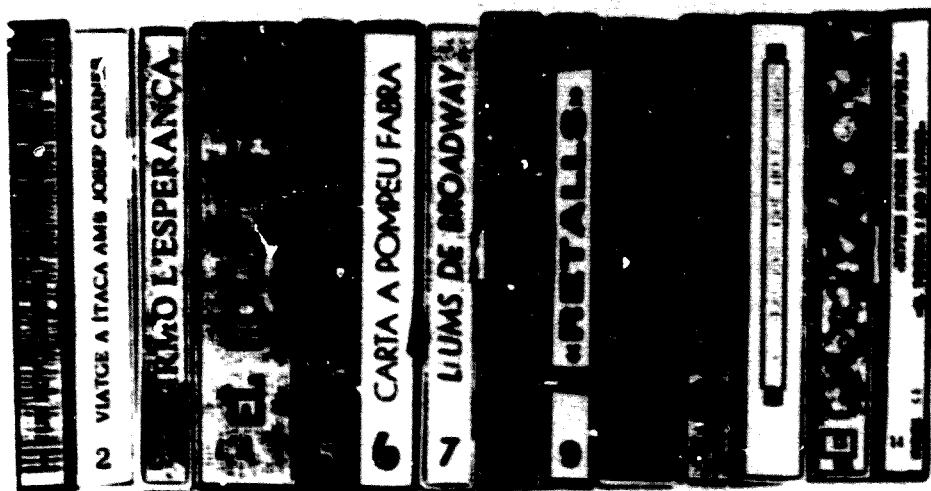
el qual ha supervisat tots els detalls de la present edició.

Format: 35 x 25.
(1976 - 1980)

**IMATGE GRAVADA I PARAULA ESCRITA:
UNA ASSOCIACIÓ COMUNICATIVA
NOTES**

- (10) Justificació i contingut de la col·lecció "El tòrcul i les lletres":

"EL TÒRCUL I LES LLETRES"

Aquesta col·lecció consta de 14 llibres, i se n'ha fet una edició de 175 col·leccions.

Cada un dels llibres recull un text d'un escriptor de les comarques gironines, acompanyat d'un aigüafort - frontispici realitzat també per un artista d'aquestes comarques.

La concepció tècnica de cada llibre ha estat feta utilitzant un sistema de confecció, d'il·lustració i materials diferents, per on

MIQUEL PLANA

S'ha seguit aquesta numeració: Cent vint-i-cinc exemplars, de l'I al L25, i cinquanta de numerats amb xifres romanes, de l'I al L; aquests darrers, separats per als autors, col·laboradors i institucions culturals.

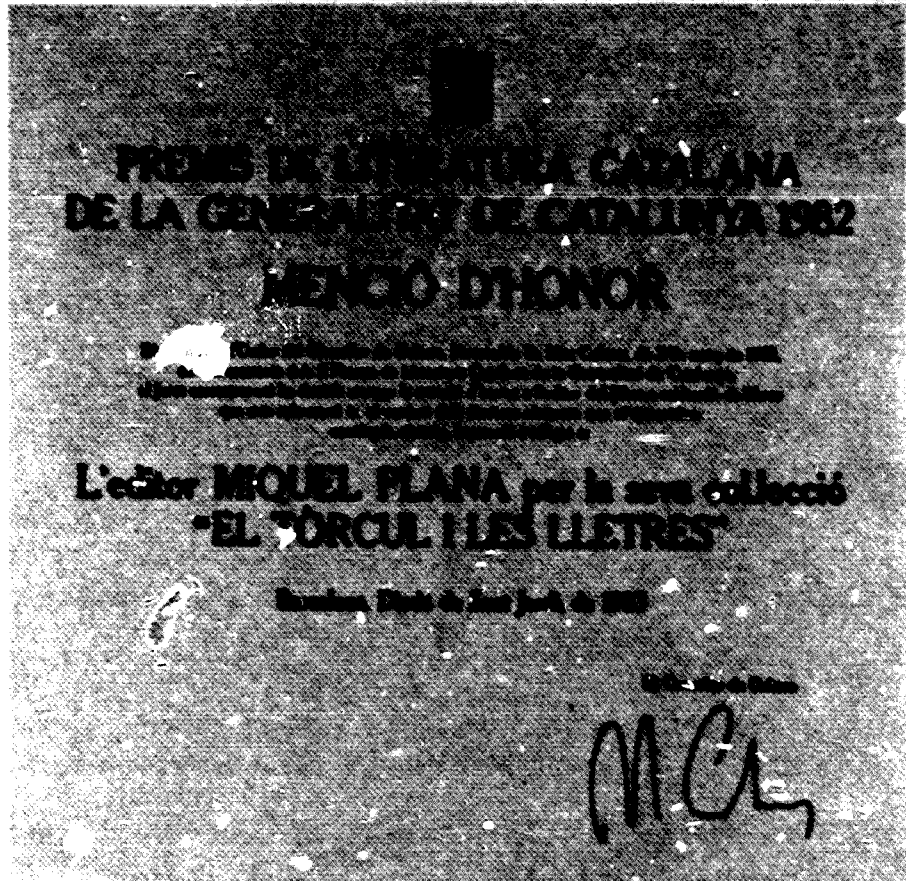
La planxa a l'aigüafort, prèviament inutilitzada, i l'exemplar corresponent al n.º II, seran dipositats al Museu d'Art Modern d'Olot.

Format: 21 x 19

Gener 1982 - Setembre 1986.

IMATGE GRAVADA I PARAULA ESCRITA:
UNA ASSOCIACIÓ COMUNICATIVA
NOTES

(11)

«EL TÒRCUL I LES LLETRES»

Va ser distingida amb la «Menció d'Honor»
en el veredict de la II Premi de Literatura Catalana
de la Generalitat de Catalunya 1982
com la millor col·lecció de llibres que més ha sobresortit
en el conjunt dels diversos elements que la componen:
contingut, disseny, impressió i relleig.

Foren membres del jurat:
Daniel Giralt-Miracle, Maria Porter i Enric Tormo.

Barcelona, 23 d'abril de 1983,
diada de Sant Jordi.

IMATGE GRAVADA I PARAULA ESCRITA:
UNA ASSOCIACIÓ COMUNICATIVA
NOTES

- (12) El Noticiero Universal. Pedro Ferrn y Jaime Pla promics "Ciudad de Barcelona de pintura y grabado, (9-11-1965)
- (13) 12 gravats i un autoretrat de Jaume Pla (Tercera de les MONOGRAFIES DE LA ROSA VERA). Barcelona, Les Edicions de La Rosa Vera, 1982, pg.22.
- (14) Fragment del pròleg al primer volum de la COLLECCIÓ DE GRAVATS CONTEMPORANIS, escrit per JAUME PLA.
- (15) Fragment del prospecte anunciant la sèrie LOS ARTISTAS GRABADORES, escrit per JAUME PLA.

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA DE LA ROSA VERA

LLIBRES

1. **B'NGUEREL, Xavier.** *Obres completes de Xavier Benguerel. Volum I.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, 1967.
2. **CARNER, Josep.** *Bestiari. Justificació per Joan Fuster. Pròleg per Pedro Lain Entralgo. Retrat a la punta seca per Jaume Pla.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMLXIV (1964).
3. " *La malvestat d'Oriana. Llegenda medieval il·lustrada amb aiguaforts en color per Jaume Pla.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, 1948.
4. **DELIBES, Miguel.** *Castilla. Dieciocho grabados al buril de Jaume Pla. Prólogo de Pedro Lain Entralgo. Textos de Miguel Delibes.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMLX (1960).
5. **EIXIMENIS, Francesc.** *El Naixement de l'Infant Jesús. Transcripció i pròleg de Jordi Rubió. Il·lustracions xilogràfiques de Jaume Pla.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMLI (1951).
6. **ESPINÀS, Josep Mº.** *Les comarques del Principat. Text de Josep Mº Espinàs. Gravats de Jaume Pla.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, 1970.
7. **FOLCH I CAMARASA, Ramon.** *Bon dia, pare.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, "La lletra i l'esperit" II, desembre 1968.
8. **FUSTER, Joan.** *L'Albufera de València. Text de Joan Fuster. 17 gravats al buril de Jaume Pla.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, 1970.
9. **GRANYER, Josep.** *12 aiguaforts i un autor-retrat de Josep Granyer. Introducció de Jaume Pla. Il·lustracions líriques de Pere Quart.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, 1962.
10. **GRAU SALA, Emili.** *12 puntes seques i un autor-retrat de Grau Sala. Introducció de Jaume Pla. Il·lustracions líriques de Josep Janés i Olivé.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, 1958.
11. **LLULL, Ramon.** *El llibre de Les bèsties. Il·lustrat amb aiguaforts en color per Josep Granyer. Pròleg de Jordi Rubió.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMXLVII (1947).
12. **PICAS, Jaume.** *Un gran cotxe negre.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera "La lletra i l'esperit" I, juny 1968.
13. **PLA, Jaume.** *12 gravats i un autor-retrat de Jaume Pla. Una trajectòria artística, per Francesc Xavier Puig Rovira. Il·lustracions literàries de Joan Teixidor.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, 1982.
14. " *Els gravats de Xavier Nogué.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMLX (1960).
15. **RIBA, Carles.** *20 Tavulas. Amb gravats a la planxa de coure per Jaume Pla.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMXXXV (1935).

16. RUBIÓ, Nicolau-Maria. *Àfrica negra. Vuit aiguaforts de Francesc Domingo comentats per Nicolau-Maria Rubió.* Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMXLIX (1949).
17. RUYRA, Joaquim. *Les coses benigues.* Gravats a l'aiguafort per Jaume Pla, Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMXXXV (1935).
18. VILANOVA, Emili. *Tristeta.* Pròleg d'Antoni Vilanova. Gravats a la punta seca de Jaume Pla. Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMXLVII (1947).

Nota: els llibres 7 i 12, de Ramon FOLCH I CAMARASA i de Jaume PICAS respectivament, foren editats per La Rosa Vera però no tenen cap il·lustració. Els citem aquí perquè formen part de l'editorial, però no els hem analitzat.

COLLECCIONS

Los Artistas Grabadores. Pròleg de Pedro Lain Entralgo. Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMLV-MCMLVI (1955-1956), Volum I.

Los Artistas Grabadores. Pròleg de Camilo José Cela. Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, (1957-1981), Volum II.

Collecció de Gravats Contemporanis. Volum Primer. Pròleg de Jaume Pla. Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMXLIX-L(1949-50), 2 toms.

Collecció de Gravats Contemporanis. Volum Segon. Pròleg de Joan Ainaud de Lasarte. Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMLI-LII (1951-52), 2 toms.

Dotze Natures Mortes. Pròleg de Carles Riba. Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMLVII (1957), sèrie "Els Gravadors de La Rosa Vera".

Dotze Nus. Pròleg de J.V. FOIX. Barcelona, Ed. de La Rosa Vera, MCMLIV (1954), sèrie "Els Gravadors de La Rosa Vera".

Dotze Paisatges Urbans de Barcelona. Pròleg de Ferran Soldevila. Barcelona Ed. de La Rosa Vera, MCMLV (1955), sèrie "Els Gravadors de La Rosa Vera".

Dotze Tomes de Ciro. Pròleg de Manuel de Pedrolo. Barcelona, Ed.de La Rosa Vera, 1959-1984.

Gravure et Poésies de ce Temps. Pròleg de Jean Cassou, Barcelona, Ed.de La Rosa Vera, 1958 (inacabada).

Els Mesos de l'Any. Pròleg de Joan Vinyoli. Barcelona, Ed.de La Rosa Vera, MCMLVI (1956), sèrie "Els Gravadors de La Rosa Vera".

CATÀLEGS

Las Ediciones de La Rosa Vera. Catálogo. Barcelona, Ed.de La Rosa Vera, MCMLXI (1961).

Les Edicions de La Rosa Vera presenten 13 aiguaforts i 13 escultures de Josep Granyer. Barcelona, Ed.de La Rosa Vera, 1962. (Catàleg de l'exposició a les Galeries d'Art Syra de Barcelona del 19 de desembre de 1962 al 10 de gener de 1963)

* * *

BIBLIOGRAFIA SOBRE LA ROSA VERA

CATÀLEGS

Exposición del 1er Volumen de la Colección de Gravats Contemporanis. Barcelona, Real Círculo Artístico. Instituto Barcelonés de Arte, MCML (1950) (Exposició del 18 de novembre al 5 de desembre).

Bueno Salón de Los Once. Invierno 1952. Academia Breve de Critica de Arte. Madrid, Galeria Biosca, 1952 (Exposició el febrer del 1952)

Les collections des Éditions de La Rosa Vera. La Gravure Espagnole Contemporaine. Toulouse, Musée Paul Dupuy, 1957 (Exposició febrer del 1957)

Los Grabados de La Ediciones de La Rosa Vera. Madrid, Dirección General de Bellas Artes, MCMLVIII (1958) (Exposición del Grabado Español Contemporáneo del 3 al 17 de noviembre 1958. Palacio de la Biblioteca Nacional).

Les collections de Gravures des Éditions de La Rosa Vera. La Gravure Espagnole Contemporaine. Paris, Musée Galliera, MCMLIX (Exposició del 10 de gener al 10 de febrer del 1959)

Spanish Graphic Art. Collection Rosa Vera. O'Hana Gallery de Londres (Exposició del 8 al 26 d'abril de 1960)

Els llibres i els gravats de La Rosa Vera. Barcelona, Sala Vinyeda, 1984 (Exposició del 10 al 31 d'octubre de 1984)

Els 98 gravadors de La Rosa Vera. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1985 (Exposició al Palau de la Virreina, del 6 de febrer al 7 d'abril de 1985)

ARTICLES DE DIARIS I REVISTES

ABC

Ayer se inauguró el "Salón de Los Once" (13-12-1952)

AVUI

Jaume Pla, per Daniel GIRALT-MIRACLE (17-10-1976) (Crítica de l'exposició de Les comarques del Principat a la Sala Rovira de Barcelona)

AVUI

Un home oportà i discret, per Jaume Pla (25-2-1978)

Espinalda-Jaume Pla. Les comarques del Principat, per Jordi MIR, (9-7-1978) (Comentari a l'edició de l'editorial Blume)

Jaume Pla i els "seus" 98, per Josep Me ESPINÀS (5-2-1985)

Exposats els gravats, amb textos, de la "Rosa Vera", per Lluís BONADA (7-2-1985)

Per país amb els gravats de La Rosa Vera, per Arnau PUIG (24-2-1985)

Gravadors i escriptors, per Joan PERUCHO (17-3-1985)

Les meravelles de La Rosa Vera, per Alfred BADIA (2-4-1985)

BEAUX-ARTS

La gravure espagnole contemporaine, per R. MONTARD-ULDRY. (Setmana del 14 al 20 de gener de 1959) París.

EL CIERVO

Grabadores y acuarelistas, per Vicenç FURIÓ (maig-juny 1986, n° 411-412)

EL CORREO CATALÁN

Colección de Grabados Contemporáneos (25-11-1950)

Colección de Grabados Contemporáneos "Rosa Vera" (12-3-1951)

Convocatoria del premio "Rosa Vera", para grabado (16-8-1952)

LA DÉPÊCHE

Inauguration de l'exposition de la gravure espagnole contemporaine. (7-9-1957) Narbona.

La gravure espagnole contemporaine au palais des Archevêques (8-9-1957) Narbona.

Le vernissage de l'exposition de la gravure espagnole contemporaine, per J.V. (14-10-1957) Perpinyà.

LA DÉPÊCHE DU MIDI

La gravure espagnole contemporaine des éditions de La Rosa Vera, per Maurice BECQ (20-2-1957) Tolosa de Llenguadoc.

LA DÉPÊCHE DU MIDI

Au Musée Ingres. Inauguration de l'exposition "La gravure espagnole contemporaine" (9-5-1957) Montalban.

Exposition des gravures espagnoles contemporaines, per CH. FUJOS (9-6-1957) Agen.

DESTINO

El concurso "Rosa Vera" (15-9-1951)

El concurso de "Rosa Vera" (23-8-1952)

El premio "Rosa Vera" de hogafio (2-10-1954)

Los viajes de "Rosa Vera" 20-12-1958)

DIARIO DE BARCELONA

Exposición de Grabados en el Círculo Artístico, per A. del CASTILLO (26-11-1953)

Premio de grabado "Rosa Vera" (15-9-1951)

El premio Rosa Vera, a Todó García (16-11-1952)

DIARIO DE SARADELL

Una visita a Jaume Pla, per Joan RIPOLL (13-11-1952)

Els gravats de La Rosa Vera, per Joan RIPOLL (16-3-1956)

DIARIO DE TERRASSA

Grandes ilustradores y escritores, unidos en una exposición de grabados (17-10-1956)

Jaume Pla. El artista regresa a Terrassa de la mano de "La Rosa Vera" (31-12-1956)

LE FIGARO

Quand les poètes illustrent les graveurs... (11-1-1959) París.

La gravure espagnole contemporaine (22-1-1959) París.

BOYA

Crónica de Barcelona, per Jaume SOCIAS PALAU (març-abril 1955, nº185) Madrid.

L'INDÉPENDENT DES PYRÉNÉES ORIENTALES

Une exposition de la gravure espagnole contemporaine a été vernie hier (13-10-1967) Perpinyà.

LÁPIZ

La Rosa Vera, per Francesc MIRALLES (maig 1965, nº25) Madrid.

LES LETTRES FRANÇAISES

Des gravés espagnols à Toulouse, per Gaston POULAIN (28 febrer-6 març 1967)

EL MÉDICO

Los 98 grabadores de "Rosa Vera". Arte. (8-3-1965, nº41)

MIDI-PYRÉNÉES

L'inauguration d'une exposition de la gravure espagnole a eu lieu au musée Fabre (7-8-1967) Montpellier.

Le musée Faus abrite une exposition de la gravure espagnole contemporaine, per Pierre SOURBÈS (14-10-1967) Perpinyà.

LE MONDE

Graveurs espagnols contemporains, per P.M. GRAND (16-1-1969), Paris.

EL MUNDO DEPORTIVO

Premio de Grabado Rosa Vera (10-9-1961)

Aplazamiento del II concurso "Rosa Vera" (3-11-1961)

EL NOTICIERO UNIVERSAL

Concurso de grabado "Rosa Vera" (14-8-1962)

Todó García gana el premio "Rosa Vera" (12-11-1962)

Brillante manifestación artística española. Los grabados de las ediciones de la Rosa Vera, per J. ROSAL (22-1-1969) Crónica de París.

La colección "Rosa Vera" en la Galería O'Hana, per José PARDO (27-4-1960) Crónica de Londres.

La venganza de la "Rosa Vera", per Joan Anton BENACH (7-8-1965)

Aventura intelectual de la "Rosa Vera", per Rafael MANZANG (23-2-1965)

EL PAÍS

Temas y tolerante, per Lluís PERMANYER (27-2-1985)

LA PRENSA

La Exposición de Grabados Contemporáneos en el Real Círculo
(1-12-1950)

El premio de grabado "Rosa Vera" (6-12-1951)

PUEBLO

"Esta tarde se inaugura el IX Salón de los Once de la Academia Breve de Crítica de Arte. Presenta un ramillete de obras de pintores catalanes y grabados de La Sociedad Rosa Vera" (12-2-1952)
Entrevista de F.de CASTRO ARDUENGÓ a Eugeni d'ORS.

REVISTA LLIBRERIA ANTIQUÀRIA

abril 1986, nº9, pg.30-31) Paraules de Maria Aurèlia CAPMANY que va pronunciar en la inauguració de l'exposició de LA ROSA VERA al palau de la Virreina de Barcelona el 1986.

RIBALTA

La famosa colección de los grabados de La Rosa Vera, per Víctor Mª d'IMBERT i Jaume PLA (abril 1987, nº160) València.

SUD-OUEST

La gravure espagnole vous attend au Musée (10-8-1987) Agen.

LA VANGUARDIA

Del grabado y sus cultivadores, per Juan BARCINO (22-7-1950)

En el Real Círculo Artístico (23-11-1950)

La colección de grabados "Rosa Vera" en Madrid (18-11-1951)

Exposición de grabados contemporáneos (10-11-1958)

Jaume Pla en Rovira, per Fernando GUTIÉRREZ (9-10-1976) (Crítica de l'exposició de Les comarques del Principat a la Sala Rovira de Barcelona)

Els llibres i els gravats de la Rosa Vera. Sala Vayreda, per Francesc Miralles (21-10-1984)

La Rosa Vera: la ortodoxia de las estampas, per Francesc MIRALLES (3-3-1986)

YA

Inauguración del IX Salón de los Once (13-2-1952)

YATROS

El arte del libro, per Antonio GALAR (14-12-1958)

* * *

FLA, Jaume.- *Sobre la Rosa Vera, el gravat original i altres coses.*
Conferència al palau de la Virreina de Barcelona el 16 d'abril
de 1985